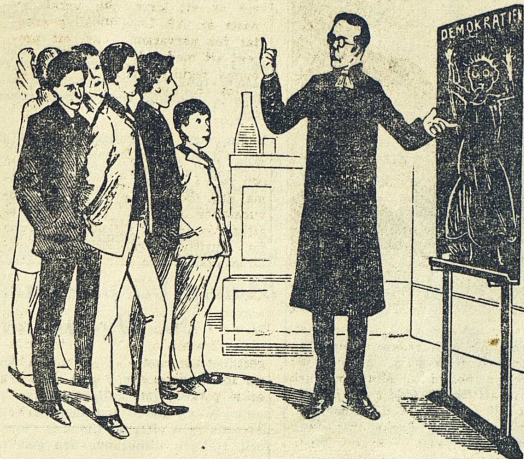


Kristendomen och framsteget

I DEN KRISTNA, framför allt i den protestantiska, förkunnelsen inom demokratiska länder har det blivit något nära nog självfallet att påstå att kristendomen har förtjänsten av vad vi nu uppfattar som framsteg: den politiska och religiösa friheten, viljan till fred och internationell rättsordning, folkstyrelsen, de humanitära och sociala reformerna. Då man söker bevisa detta sker det på två sätt; dels framhävs de insatser som gjorts mera direkt från kristet håll, dels förklarar man att kristendomens grundsats "ytterst" måste leda till den sinnesförfattning och den politiskt-sociala ordning som i samtiden uppfattas som värdefulla. På alldeles samma sätt resonerar man t. ex. i muhammedanska länder av "modern" typ; i Turkiet och Pakistan är det övrigt att påstå att de demokratiska och humanitära principer som sedan några år godtagits är sent dragna konsekvenser av Islams lära.

Hur förhåller det sig för kristendomens del med denna historieskrivning? Det är lätt att rikta en mörkande kritik mot den. I ett av sina arbeten, "Christianity and History", har den kristne historikern professor Herbert Butterfield så gjort. Han fastställer att man talar om "tolerans, politisk frihet, den demokratiska statsformen och genomförandet av social rättvisa som om dessa ting vore orsakade av den kristna andens insatser i samhället och till och med som om en del av äran skulle gå till kyrkorna". Det är ohållbara påståenden, förklarar han. Den kristna kyrkan började förfölja olikänkade så snart den hade makt att göra det; "de katolska och protestantiska kyrkorna stred med den yttersta grymhet inte bara för att behålla sin makt att förfölja — de utkämpade ett särskilt krig för varje medel till förföljelse som man ville ta ifrån dem"; då tolerans etablerades i Europa var det "på grund av de världsliga intressenas och hänsynens växande styr-



Biskop C. H. Rundgren om det demokratiska idealet (vid en skolavslutning i Karlstad 1885): "Enligt mitt förmenande kommer denna samhällsriktning från arbetslösheten, njuvninglystnaden och hungern efter penningar, som nu är hävstången i allt".

ka i världen". På samma sätt har det varit på andra områden. Den sociala rättvisan vann terräng under motstånd från överklassen och prästerskapet på grund av arbetarklassens växande makt; då det stundom hänvisas till att religiösa sektor — såsom anabaptister på 1500-talet och vissa puritanska grupper på 1600-talet — gått i spetsen får man komma ihåg att deras krav restes i samband med uppror mot de härskande kyrkorna. Man står inför paradoxen att det var "världen" som genomdrev vad kyrkorna i dag anser vara kristendomens förtjänst.

Och demokratin! "När jag hör kyrkomän fördöma kommunismen i dag och säga att endast liberal demokrati är godtagbar i ett kristet samhälle, måste jag tänka på att såvitt jag vet den kyrkliga ledningen i en kritisk situation en gång (franska revolutionen) fördömde demokratin på samma sätt... Antag att kommunismen skulle bli härskande i världen, så skulle den kyrka som nu säger sig stå för demokratin följa sitt gamla beteendemönster om den... kastade om och förkunnade att när allt kommer omkring ingenting kunde vara mera kristligt än det klasslösa samhället." Kyrkan har helt enkelt varit ett värn för den bestående ordningen; den har försvarat den absoluta monarkin och aristokratin som den nu försvarar demokratin. (Enligt Butterfield bör de kristna inte binda sig för någon viss samhällsordning.)

Religionens män söker ofta skjuta skulden på kyrkan eller kyrkorna. De har inte rätt tolkat den kristna läran. I viss utsträckning kan detta naturligtvis vara berättigat. Men hur skall kristendomens insatser i dessa praktiska, världsliga frågor (statsstyrelse, krig, sociala förhållanden) bedömas annat än efter kyrkornas och de av dem ledda menigheternas uppträdande? Det går inte, skriver Butterfield, att värdera kristendomens gärningar utan att gå in på vad kyrkorna gjort.

Den nu refererade kritiken av Butterfield är inom sin ram välgrundad, men det kan sägas att den inte tillräckligt beaktar problemets kärnpunkt, frågan om kristendomens mera indirekta inflytande, dess allmänt inspirerande betydelse. Det är här den mera reflekterade religiösa apologetin sätter in. Då Christopher Dawson i "Progress and Religion" förklarar att tron på framsteg och humanitet är en kristen tradition och att man måste överge denna tro om man överger kristendomen är det detta slags inspiration han tänker på. Sammalunda då Reinhold Niebuhr i bok efter bok — för övrigt under utdömande av en rad kristna åskådningar som villolärer — söker visa kristendomens förbundenhet med demokrati, frihet och social solidaritet. Det finns emellertid inte anledning att dröja vid dessa och andra författare. Även i denna genre har Butterfield presterat det bästa. Efter "Christianity and History", som utkom 1949, tycks han ha kommit på andra tankar (möjligen påverkad av Niebuhr, ehuru de båda författarna aldrig nämner varandra); i senare böcker, främst "History and Human Relations" (1951) och "Christianity in European History" (1952), har han framfört resonemang som är helt oförenliga med den tidigare rent kritiska framställningen.

Visserligen vidgår Butterfield även i de sist berörda böckerna — med den världslova generositeten hos den som offerar småsaker i förvissning om att ha det segrande argumentet i beredskap — att kyrkorna och över huvud den i handling markerade kristendomen inte trätt in för vad som anses vara framsteg i vårt samhälle. Tvärtom, dessa framsteg har motarbetats av de kristna. Butterfields uttalanden är härutinnan nästan desamma som i "Christianity and History". Inte ens de värsta gräsligheterna i nutiden är värre än vad som skett under kristna tider i kyrkornas hägn. Grymheten i våra dagars krig har sin motsva-

righet i religionskrigen; koncentrationslägren fanns i det "heliga" Ryssland likaväl som i kommunismens Ryssland; nazismens juedeförföljelser är i linje med kristna regimers politik under århundraden.

Men, det är Butterfields huvudlinje, kristna tankar har inspirerat de rörelser som skapat framsteget.

Tanken på religiös enhet är ursprunget till försöken att säkra freden genom en internationell rättsorganisation. Idén om den enskilda människans andliga värde ligger bakom utvecklingen häm mot individualism, politisk frihet och demokrati. Den kristna kärlekstanken har steg för steg lett till känslan av social solidaritet och därmed till sociala reformer, den har till och med varit den ytterst drivande kraften i socialistiska och kommunistiska ideologier. Vid en viss grad av teknisk och intellektuell utveckling har de kristna idéerna — likt



Pius IX fördömde i sin "Syllabus" 1864 "framsteget, liberalismen och den moderna civilisationen".

frön som kommit i god jord — i förvärldslig form och under profan ledning växt upp till de institutioner och samhällsattityder som i dag värderas; kristendomen har segtrat, även om de kristna oftast varit i motståndarnas, de besegrades, läger. "Humanism och humanitet, liberalism och internationalism visar sig alltså vara resultaten av en tendens att i världsliga termer översätta vissa rörelser och strävanden som karakteriserat en kristen kultur... De världsliga ideal som vi diskutera, bland dem demokrati och frihet och individualism... representerar sociala konsekvenser som drogs ur kristendomen för ett mycket avancerat samhällstillstånd."

Från dessa påståenden kommer Butterfield oförmedlat över till satsen att "framsteget" inte kan bevaras utan fortsatt kristen inspiration. Den profana humanismen har "gång efter annan gjort bankrut under 1900-talet", man kan spåra "demoniska krafter" som frigjorda från tro och värdenormer hotar världen med barbari och undergång, friheten tenderar att förvandlas till laglöshet och godtycke. Endast genom den kristna tron, som ser syndfullhet hos de egna likaväl som hos motståndarna, som i sitt avståndstagande från fariseism främjar "en vetenskaplig hållning", innefattande försök

att analysera och blottlägga det onda, som möjliggör respekt för människan genom sitt sinne för det andligas värde, som förkunnar barmhärtighet och kärlek till nästan — endast genom denna tro kan det bästa i det moderna samhället upprätthållas.

Ibland framkastar Butterfield synpunkter som tyder på osäkerhet inför den tankegång han utvecklar. Han skriver exempelvis att vad Europa angår "det tycks ligga något i själva civilisationsprocessen (the very processes of civilization) som medför ökad personlig differentiering, större frihet för individen, tendens till självstyrelse och demokrati". Här tycks han anknyta till rimliga, om än diskutabla tankegångar hos författare som Herbert Spencer och L. T. Hobhouse. Strax efteråt förklarar han emellertid att den angivna utvecklingsgången är säkrad blott i ett kristet samhälle, där "människorna betraktas som andliga väsenden, bestämda för evighet".

Detta egenartade, men i än mera löslig form ytterst vanliga resonemang går alltså ut på att en rad idéer som kyrkan och de aktiva kristna bekämpat och som förts till seger huvudsakligen av profana tänkare och politiker skulle ha sitt ursprung i kristendomen och till sin existens vara beroende av den kristna trons upprätthållande. Det görs inte gällande att frihet, demokrati, sociala reformer etc. skulle på något tydligt sätt vara rekommenderade i evangelierna och att alltså dessa efter låt oss säga 1.500 år av felaktiga tolkningar skulle ha blivit riktigt förstådda först av upplysningsmän, liberaler och socialister — så underlig är inte tankegången. Butterfield bestrider inte att kristna satsar kunnat åberopas för och emot slaveriet, för och emot absolutismen, för och emot tolerans och frihet. Men i den kristna läran skulle finnas tankar som på ett visst stadium, i strid mot de kristna, blev omformade till instrument för det världsliga framsteget. En konsekvens av denna uppfattning, som ger kristendomen den yttersta förtjänsten av den "vetenskapliga hållningen", blir tydligen att även otron, vars sammanhang med kravet på förutsättningslös prövning inte gärna kan förnekas, är en frukt av kristen inspiration.

Erinringar mot detta sätt att se ligger nära. Före kristendomens framträdande fanns teorier och institutioner som vida bättre motsvarar nutidens värderingar än kristendomens tro och gärningar under dess långa skede av obruten makt. Det är nog att peka på stoicismens broderskapslära eller ansatserna till en demokratisk ordning — visserligen på ett avgörande sätt begränsade genom slaveriet — under antiken. Det är uppenbart att dessa och andra impulser var centrala för "det moderna genombrottet" under 1600- och 1700-talen. Varför inte ge dem äran? Föreställningen att kristendomens världsliga konsekvenser först skulle observeras av profana tänkare under skeden av stigande rationalism står i och för sig på gränsen till det fantastiska, och den motivering som anförs består alltigenom av analogier och vaga reflexioner som i en debatt på andra områden skulle fränkännas bevisvärde. Butterfield har själv i ett tidigare arbete, "The Whig Interpretation of History", givit en god kritik av dylika konstruktioner.

Det väsentliga är emellertid att hela frågeställningen är för oklar för att vare sig bevisning eller motbevisning i ordinär mening skulle vara möjlig. Max Weber har gjort gällande att kristendomen, närmast den puritanska protestantismen, skulle vara ansvarig för kapitalismens uppkomst. Han söker i sin ekonomiska historia (vi kan här bortse från specialundersökningarna) schematiskt visa detta genom att hävda att liknande förutsättningar funnits på andra håll — t. ex. Japan — men att en faktor, religionen, varit speciell för Västerlandet. Det går emellertid inte, såsom ofta påpekats, att bevisa något med så allmänna överbåganden. Vilka faktorer beaktar man, hur kan dessa faktorer klart definieras, hur kan man fastställa att dessa faktorer är av exakt samma betydelse inom två skilda områden, hur kan man

isolera en eller två faktorer såsom skiljaktiga och avgörande? Det tycks vara ett liknande sätt att argumentera som Butterfield och andra arbetar med. Västerlandet har under senare tid varit ledande i fråga om frihet, demokrati etc.; Västerlandet har varit kristet; alltså är frihet, demokrati etc. beroende av kristendomen. Men har inte även en rad andra faktorer varit utmärkande för Västerlandet? Skall, enligt samma "bevisning", kapitalism, kolonial expansion, industrialism, nazism, kommunism, ateism anses som sent mogna frukter av kristendomen? Är kraven på frihet och demokrati i Pakistan resultat av Muhammeds lära (såsom där påstås), i Indien, Indonesien och andra länder av de där härskande religionerna, eller har kristendomen även i dessa länder indirekt varit det stora inflytandet? Vart man vänder sig möter genom sin brist på precision alldeles vettlösa frågeställningar.

Mest egendomlig är kanske trots allt tanken att vad som under senare tid hänt — världskrig, nazism, kommunism — skulle vara just den världsliga inställningens fel. För det första tycks man då glömma att olyckorna och illgärningarna under denna tid förklarats inte vara värre än vad som hänt under kristendomens välde och striderna mellan de kristna. För det andra är det väl starkt att i de världsliga framstegen se spår av kristendomens ingivelse, men att göra endast världsligheten ansvarig för vår tids elände.

Om, såsom det påstås, demokrati och politisk frihet är kristendomens verk, borde man kunna ta för givet att kyrkorna och de aktiva kristna i samtiden har sitt ställningstagande klart. Den frågan återstår att diskutera.

HERBERT TINGSTEN

Denna artikel är den tredje i Herbert Tingstens serie om kristendomens inställning till historien och samhället. De föregående var rubricerade "Vad gör Gud?" (30/8) och "Gud i historien" (4/9).